

Bodrogyári Ferenc

A „LÉTES TUDAT“ ÚTVESZTŐI

„Kívül nincs semmi.“

Ludwig Wittgenstein, Philosophische Untersuchungen, § 103. Jugoszláv kiadás (Nolit, Beograd 1969.)
Wittgenstein szerint a „légyfogó üvegburából“ a kiút csak a Misztikusba vezet. Vö.: Op. cit. § 309.

Bevezető zárótételek

A lehető legjobb világ ideológiájának hamissága ellen lázadó szenvedély, amely nélkül Hegel szerint semmiféle nagy dolog sem történt meg a történelemben¹, az egzisztencia filozófiáiban konstituálódott eszmévé. De ez az eszme, amely a szubjektivizált szabadságot tűzte zászlajára, csupán az elidegenülés átéléséig juthatott el. Helyesen látta meg, hogy az embernek kívülről senki sem adhatja meg tulajdonságait, mert az ember a lét egészéhez tartozik. Nincs semmi sem, ami létünket megmérhetné, megszabhatná. Az ember önmaga adja meg értékeit. Igaza volt tehát Nietzsche-nek, amikor azt mondta:

„Csak az értékelés adja meg az értéket:
és értékelés nélkül a lét diója üres héj volna.”²

Am az egzisztencialista filozófiák értékvizsgálatai csupán az üres héjig jutottak el, de ezzel olyan új értékeket teremtettek, melyek a represszív erők alibijét és nem a humanista értékek lehetőségét jelentették. Noha ugyanazt akarják végiggondolni, mint Marx, eredményeik ellenkezőek. Ezért pl. a heideggeri hagyományokkal „megtermékenyítendő” marxizmus koncepciója elfogadhatatlan. Pedig ez a koncepció többféle változatban és főleg többféle szinten — a filozófiáitól az irodalomértékelésig — nálunk is érezteti hatását.

A következő sorok annak a szerény kísérletét jelentik, hogy a feltételezett megállapításokat némileg megvilágítsák, és szerénytelenül azt célozzák, hogy a heideggeri hagyományok és a marxista gondolat elkülönítéséhez hozzájáruljanak.

Semmi sem világos, de minden megmondható

Az egzisztencia filozófiáinak heideggeri változata szerint az egész eddigi filozófia, azaz metafizika alapvető hibája, hogy a transzcendentális kategóriákkal irányított létezés-kutatás az önmaga által projektált értékposztulátumokhoz érkezett vissza. A hiposztazált kategóriák olyan univerzálissá szélesített tartalommal telítődtek meg, amelyek miatt a lét vizsgálata sohasem arról beszélt, ami a lét egésze valójában, vagy ami valójában az ember léte, hanem

arról, amit az ember magáról és a létről általában feltételezett. Ezért mondhatjuk, hogy amikor Martin Heidegger szerint a filozófia értékposztulátumoktól vezetve „elfelejti a létet”³, azaz a létet szubjektumra és objektumra bontja, vagyis az ember világban-létezését (Dasein) az igylét (Sosein) adott változataival egyenlíti ki, akkor tulajdonképpen Marx kritikáját mondja; azt a gondolatot, hogy az emberek nem azok, amit magukról gondolnak⁴, s egyben itt is tér el tőle az egzisztencia filozófiáinak minden kilátástalanság-változatával egyetemben.

Az egzisztencializmus felhagy az „Ember a mértéke mindennek!” és az „Ismerd meg önmagad!” koncepciójának a hegeli-marxi dialektika és totalitás oldaláról való megközelítésével, mert az ilyen dialektikát és az ilyen totalitást valójában metafizikának — a lét elfelejtésének — tartja. Szerintük már Kant ott tévedett, amikor Szókratésznek hitt, aki az ismeretszerzést az egyedben lakozó általános kifejtésének vélte. Az ógörög filozófiában ez az eljárás biztosította a harmónikus élet „Theoriájának” totalitás-fogalmát. Ez a totalitás azonban az ittlétezés elértéktelenítő, abszurd valóságában szétbomlott, a „phüszisz” (természet), a kozmosz, az isten stb. „meghalt”. A totalitás hiánya az ember igazi sorsaként, igazi etoszként mutatkozott meg. Az emberi lét nem vizsgálható olyan „külső” (illetve külsővé tett) kategóriákkal, mint amilyenek az isten, az érték stb. A vizsgálat egyedüli lehetősége az intencionális tudat elemzése. De éppen ezért semmi sem fejezhető ki racionálisan. Semmi sem definiálható, mert semmiféle „genus proximum” sem létezik. Ebben Wittgensteinnel jutnak közös nevezőre, de a „kimondhatatlan” zsákutcájából a „szív logikája” — ez a Blaise Pascaltól kölcsönvett gondolat menekíti ki őket. Amiről szerintük hallgatni kell, az nem a Lét, az Érték, a wittgensteini Misztikus, hanem a nyelv informatív funkciója. Az értesítő funkciójú nyelv semmiről sem értesít, mert csak önmagát elemzi. Ezért az expresszív funkciót használják. Semmi sem világos, semmi sem diszkurzív, de minden megmondható. Így oldják fel a pozitivizmus béklyóit, s így vetik el a pozitivizmust együtt az egész eddigi filozófiát mint az önámítás megnyilatkozását.

A negatív totalitás ontológiája

Amikor a „logique du coeur” a racionális totalitás lehetőségének tagadásával egy utópisztikus negatív totalitásig jut el, amikor a filozófiával kétségbeesetten a „semmibe veszik”⁵, akkor tulajdonképpen az elidegenült, objektummá vált világ maró kritikáját mondja ki. Ugyanakkor közvetett úton ahhoz is hozzásegít bennünket, hogy megértsük:

„az emberi lényeg nem valami az egyes emberekben benne rejlő elvontság. Az emberi lényeg a maga valóságában a társadalmi viszonyok összessége.”

Az egzisztencialista kritika ahhoz segít hozzá, hogy a hatodik Feuerbach-tézis pozitivistá értelmezésének helytelensége világosabb legyen számunkra, és ahhoz is, hogy ezt az emberi lényeg az ittlétezés adott körülményei között elidegenültnek ismerjük fel. Ám különösen segítségünkre lehet a szociologizmus és a totalitarizmus csapdáinak elkerülésében is, mert felhívja figyelmünket arra, hogy a „társadalmi viszonyok összessége” nemcsak — és nem elsősorban — az objektumba merevedett szubjektivitás, hanem az emberi lényeg — ahogy Marx mondja — ideális totalitás is, öncél, a lét része és értelme is.

Ám az egzisztencialista nihilizmus ugyanekkor ennek az emberi lényeknek, ennek a „társadalmi viszonyösszességnek” egyik konkrét — elidegenült, ittlétező és igylétező — megnyilvánulását is jelenti, s ezzel egyszersmind azt is, hogy ezek a „társadalmi viszonyösszességek” — mint totalitás — magukban hordják a „*másként kell, mint ahogyan van*” értékideáljainak megvalósítási lehetőségeit. Még akkor is magukban hordják, ha az elidegenült lét, az elidegenült társadalmi viszonyok összességének öntudata a totalitás vágyát csupán a szétdaraboltság ittlétezésének sorssá nyilvánított kilátástalanság-projektumával, öntermelés-eszméjével (Sartre „pro-jet”-jével) fejezi is ki. Ezért lényegében igaza van Lukács Györgynek, amikor a Rosa Luxemburgról írt tanulmányában azt mondja:

„Nem az különbözteti meg a marxizmust a polgári tudománytól, hogy történelem-értelmezésében a gazdasági motívumoknak adja a vezérszerepet, hanem a totalitás szempontja.”⁶⁷

(Itt nem térhetünk ki annak elemzésére, hogy a totalitás a korai Lukácsnál — amennyiben a dialektikát csakis és kizárólagosan a társadalomra alkalmazza, s így Sartreval jut közös nézetekre, aki szerint a természetben nincs totalitás, nincs „természet dialektikája” — meglehetősen homályban marad, és Karel Kosík szerint egy rossz totalitáshoz, fétiszizált totalitáshoz — a sztalinizmus-hoz — is vezethet.)

Mindenesetre, Lukács „Történelem és osztálytudata” rávilágított arra, hogy a marxizmus totalitás-fogalma nem üres és hiposztazált kategória, hanem a konkrét-általános kifejezése, éppen az „amit és ahogyan az emberek termelnek” konkrét tevékenységének és osztályviszonyainak konkrét tevékenységének valóban-ittlétezésével bizonyítható. Ezért állítható — éppen az egzisztencialistákkal szemben —, hogy:

„A társadalom nem egyénekből áll, hanem az összességét fejezi ki azoknak a vonatkozásoknak, viszonyoknak, amelyekben az egyének állnak egymással.”

„A társadalmi egyén kifejlődése az, ami a termelés és a gazdaság egy alappilléreként jelenik meg.”⁷

Persze, az egzisztencia filozófiái éppen ezt az ittlétezést, az anyagi élet termelését teszik zárójelbe és nyilvánítják evésbe, munkába stb. veszőnek (Jaspers: „*blosses Dasein*”; Heidegger: „*uncientliche Existenz stb.*”). A kör így lassan leszűkül. A zárójelen kívül semmi sem marad, ami az emberi ittlétezés (Heidegger: „*Dasein*”; Sartre: „*pour soi*”) *genus proximuma* lehetne. Minden csupán szubjektív, individuális, *differentia specifica*. Ám nem szubsztanciális értelemben! Az egyedi létezés teljességgel meghatározatlan; nem mondható meg hogy „mi?”, csupán a „hogyan?”-ról szólhatunk. A léthez ebből a „hogyan”-ból kell eljutni. A lét vizsgálata a „mi?” oldaláról lehetetlen, mert minden válasz értékposztulátumokból fakad. A jelenségek világa fölé emelt világ egészének kategóriái a hiposztazálás eredményei. A lét, létező, magánvaló stb. fogalmakat éppen annyira ittlezőknek kell tekinteni, mint az általuk megjelölt konkrét egyedi tartalmakat. Ezeket a kategóriákat önállósítani annyit jelent, mint egy osztályt a saját elemei közé sorolni, saját maga alá rendelni. Ha így cselekszünk, akkor csupán az elvonatkoztatott, önállósított, hiposztazált lét üres sémájába bújhat hatalomra törő akarat „kell!”-jéhez jutunk. A metafizika azt állapítja meg, ami benne van; az értéket és

nem azt, ami a tények lényege. Amikor arról beszél, ami van, akkor tulajdonképpen arról szól, amit akar, aminek szerinte lennie kell. Ez tölti ki az eddigi gondolkodás történelmi térségét — mondja Heidegger. A metafizikából kimarad, elrejtőzik a lét. A metafizika valójában nihilizmus.⁸

Heidegger szerint a tárgyiasult, empirikus létező (das Seiende) jelenségei képtelenek önmagukból kifejtetni (Auslegung), megvilágítani (Erklärung) önmagukat. Csupán a tárgyi világ tárggyá vált alkotójának (a „Homo Faber”) eszközei.

Ezzel kapcsolatban két dolog jegyzendő meg.

I. Az egzisztencia filozófiái igen gyakran egyenlőségjelet tesznek a nem azonosítható tárgyiasulás és elidegenülés közé.

A tárgyiasulás a természet humanizálásának és az ember naturalizálásának egyik momentumuma. Az emberi tevékenységgel új tárgyként létrehozott dolgokat jelenti. Ezek meghatározott termelési eljárást jelenítenek és (viszonylag) örökítenek meg. Ujratermelésükhöz ezek ismeretét el kell sajátítanunk. Ha csak használjuk őket, akkor is — meghatározott szintű, társadalmilag feltételezett és közvetített emberi tulajdonságokat, képességeket hordozva, megtestesítve — megkövetelik azok betartását. Az ember az ilyen exteriorizáció révén affirmálódik. Nem vagyunk érett, befejezett pszichikumként a társadalomba hajítva, hanem fokozatosan szocializálódunk, beletanulunk a társadalomba; tárgyiasulva integrálódunk. Így leszünk emberibbé, vagy embertelenebbé (persze nem a szó biológiai értelmében) a társadalmi viszonyoktól és a racionális, szervezett alkotó-tevékenységtől függően. Az embert a környezet határozza meg, de a környezettel képes létezni, és a környezettel meghatározott ember így arra is képes, hogy ezt a környezetet meg is változtassa.

Az egzisztencia filozófiái az előbbi momentumot — a tárgyiasulást — már eleve elidegenülésnek nevezik és egyszerűen azonosítják az önállósult, represszív erővel bíró, a történelmileg kialakult és az emberi ellenőrzés alól elszabadult termelés feltételeivel és eredményeivel, miközben az osztályfeltételezettség kategóriáját egyszerűen elhallgatják, illetve *csak* „ontikusnak”, s nem ontológiai szempontból is relevánsnak tartják. Az elidegenülés megszüntetését célzó, a marxista osztályharc koncepciójától eltérő egzisztencialista ugrás, az úgynevezett „ek-szisztencia” irracionalizmusa a tárgyiasulást akarja megszüntetni, és az ennek „hogyan?”-jára adott válasz misztikumában mutatkozik meg.

Az egzisztencia filozófiái rendszerint az objektiváció fogalmát is pejoratíve, objektivizációként (eltárgyiasulás — elidegenülés — eldologiasodásként) értelmezik. Ilyen értelemben mutatnak rá a klasszikus metafizika hiányosságaira, de ugyanide sorolják be a marxista elméletet is, mert az — állítólag — racionalizmusával és dialektikájával csak az eddigi elnyomó hatalomként konstituálódott technika kiszolgálója. A saját maguk által kialakított objektivációkat a többitől elkülönítve „pozitív utópiának”, illetve nem utópisztikusnak, hanem utópikusnak hívják. A támadott moralizáló (metafizikus) beállítás kézenfekvő, noha ezt az ellentmondásosságot erénynek is tüntetik fel, az „új, azaz az igazi” logika (ha ennek a kifejezésnek egyáltalán valamilyen értelme van) megnyilatkozásának tartják. Nem véletlen, hogy az ilyen szellemi klíma a bölcsesség non plus ultrájának tekinti például Braque mondását:

„Les preuves fatiguent la verité.”

(A bizonyítékok kifárasztják az igazságot.)⁹

II. A szubsztancialitást feltételező klasszikus metafizika bírálata cseppet sem egzisztencialista találmány. Például — hogy most ne a filozófiára hivatkozzunk —, a modern fizika ma már a szubsztancia helyett a világ és a kutató, tehát a szubjektum és az objektum viszonyát tematizálja. Ezt a koncepciót követi az egzisztencializmus is, amikor arról beszél, hogy az egzisztencia nem határozható meg a szubsztanciális tulajdonságok merev halmaza gyanánt, hanem csupán egzisztenciális viszonyulásainak összességében. Az ember „autentikus lehetőségeinek összességében” létezik, melyek nem tehetők külsővé, melyekben az ember már benne él (Sein zum Seinkönnen). Ezzel ugyanazt a kérdést tematizálják, mint Marx, s ezeket az állításokat — így absztrakt általánosságukban — fenntartás nélkül elfogadhatjuk.

Am mindebből Marxétól homlokegyenest ellenkező következtetéseket vonnak le. Egyrészt az irracionális szükségyszerűségére következtetnek, mert minden racionalitás „külsővé tétel”, „szubsztancionális merevítés” stb., másrészt pedig, ha az ember az autentikus lehetőségeinek összességében már benne is létezik, akkor a múlt—jelen—jövő dimenziói egybefolynak, s ebből csak akkor vezethető le az állandó jövő felé fordulás, az állandó önprojekció, az állandó transzcendencia mint az egzisztencialista létezés lét-lényege, ha az időt teljességgel redefiniáljuk, a létet a temporalitás történéssel azonosítjuk. A lét és a létezés, a szubjektum és az objektum stb., tehát az autentikus ember totalitása ekkor egy negatív totalitásként a Lét és a Semmi negatív totalitásként „ragadható” meg, a „Minden elmúlik és minden örök” örök körforgásának tér-időtlenesége, nemlétező létezése, s létező nemlétezése gyanánt; irracionálisan.

Mi az igazság? — „Bolondját járn”, kóborolni, tévelyegni; a „die Irre”

Az „animal rationale” koncepciójával az igazságot a szubjektum—objektum viszony „veritas est adequatio: rei et intellectus; (intellectus ad rem; rei ad intellectum)” fikcióiban kereső metafizikában¹⁰ lehetetlen a tárgyiasult (értsd: elidegenült!) emberi létezés túlhaladása, mert az ilyen vizsgálódás nem ontológiai, hanem *csak* (!?) ontikus síkban mozog. Ez csak az igazság elrejtése (Verborgenheit), a lét talajvesztése (Ab-Grund). Az ismeretelmélettel önmagát az objektum részévé változtató szubjektum filozófiai

„a logikára való hivatkozással azt a látszatot keltik, mintha éppen a gondolkodásba illeszkednének be, pedig azt megtagadják”¹¹.

„Humanizmusuk” az emberi lényeg preegzisztenciálisnak tartott formáját akarja ránk — mint alakítandókra — kényszeríteni. Ez a technika kizárólagos türelmetlenséggel avatkozik be életünkbe, és szolgálóvá tesz bennünket, így elveszíti a humánomot — fejt ki Martin Heidegger egy párizsi barátjához, Jean Beaufrethez írt híres „Humanizmus-levelében”. Az igazi humanizmus nem lehet semmiféle „izmus”, hanem maga a humánus; az ember megértése az önmagához való viszonyból, de semmiféleképpen sem a létező (Das Seiende) egészéből való levezetéssel. A jelenségek világa csak a tudat megvalósítását szolgáló eszköz lehet.¹² Az igazság tehát maga a szabadság, az pedig a tévelygés, az állandó újrakérdés (die Irre), mert nincsenek semmiféle elsáncolt igazságok, nincs semmiféle konstans világitótorony a lét hullámverésében, nincs semmiféle talaj, mert maga a lét a talaj, s ennek nem lehet talaja; ezért Ab-Grund, temporalitás.

Amíg az eltárgyasult-elidegenültség kritikájának síkjában mozog (noha absztrakt-ontológiai síkjában), Heidegger

„érdekes módon a tőkés rendszer világának és emberének elidegenültségéről szóló marxi tanítást közelítette meg”¹³.

Kiemeli, hogy az elidegenülést felismerve Marx a „történelem lényeges dimenziójába hatolt”, s mert a lét történetét vizsgálja, a marxista történelemfelfogás „minden más történelemnél hatékonyabb”¹⁴.

Am az „ember csinálja a történelmet” kijelentést Heidegger tisztán szubjektív projekcióként értelmezi. Az, hogy az emberi lehetőségválasztás már a biológiai alkattal, a természet feltételeivel, társadalmi életének anyagi alapjával, társadalmi viszonyainak objektív összességével feltételezett stb., mindez a zárójelen kívül marad. Az, hogy tudatunk az anyagi élet szükségszerű termelési folyamatában a praxis ontológiai előfeltételével — az akarunktól függetlenül létező, strukturált anyagi valósággal — meghatározott, Heidegger szerint fordítva érvényes. Létezésünk ontikus síkja a világba-hajítottság. Ebbe a bukásba vagy a mindennapok szürke objektivitás-úrlapjára ragadó deperzonalizálódott „das Man” gyanánt veszünk el, vagy autentikus emberré leszünk. A probléma marxi. A megoldás nem. Marx tétele, hogy a lét mindig tudatos lét (ha elidegenült is), a visszájára fordult. A tudat létes tudat lesz. A marxi emberré-alakulás történelmi folyamata helyett a történelem a temporalitás, az idő-lét egzisztenciáléjaként jelenik meg.

A tárgyi világgal minden racionális viszonyt megszakító önmagunkhoz való viszonyulás igazságkeresésének antropocentrizmusa elve lehetetlennek minősíti a tárgyi világ mindenféle humanizálási kísérletét (az objektív praxist). Ezzel a fundamentálonológia valójában „képtelen objektivációvá”, utópisztikussá lesz. Az ember ontológiai, szubsztanciális természetének elvetése mögött az egzisztenciálék ontologizálása húzódik meg; a metafizika elvetése a metafizika nevében történik. Az ember a világ törvényhozója, a lét pásztora lesz, de olyan, akinek időbeli végessége a Semmi és a Halál közé ékelve önmaga szabadságra való „kárhóztatottságát” (Sartre: „Condamné à être libre!”), önmaga törvényhozó erejének lehetőségét abszurdummá, erőfeszítéseinek hiábavalóságává silányítja. Az örök visszatérésben értelmetlenné váló dinamika, azaz az igazságkeresés tévelygésben igazságralelése, a mindig befejezetlen önkactualizáció moralizáló eljárással történő értékké-mítosszá emelése az irracionálisba torkollik.

Az egzisztencialista beállítás helyesen mutat rá, hogy az ember alapvető jegyei: a praxis, az öntudat, a szabadság stb. — elsősorban antropológiai kategóriák. Am minden szubtilis elemzés ellenére is, a történelmileg alakuló egzisztencia ontológiai előfeltételektől való megfosztása szükségszerűen ott köt ki, hogy az „Ember a mértéke mindennek!” prótagorászai tétele csak egy lehető tartalmat, a gorgiászi nihilizmus tartalmát kapja, vagyis azt, hogy semmi sem létezik, ha létezik, akkor nem közölhető. Így pedig ezek a kategóriák olyan üres fogalmi konstrukciókká válnak, melyeket mindenki olyan tartalommal tölthet ki, amilyennel éppen akar. A metafizika értékposztulátumoktól vezetve elfelejtette a létet, mondja az egzisztencialista szellem. Nos erre a szellemre ugyanez vonatkozik.

„Humanitás” — *ahumanizmus!*

Az ember világban-itt-létezése (Dasein ist In-der-Welt-sein) állandó szituációban levés, állandó kóborlás (die Irre), az állandó lehetőségválasztás korlátlan szabadság (amelyben csupán a szabadságot nem lehet választani). Az ember az, amit a szituáció túlhaladásának érdekében cselekszik; tehát emberré lehet, vagy nem-emberré válhat. Cselekvésünk megszünteti, feloldja, de meg is őrzi a múltat. Ezért ittlétünk nem egyszerűen jelenség, hanem fenomén; a semmiből idevetődött lét, a lét és a tudat őseredeti egysége, melyben mindenféle szubjektum — objektum viszony tételezése csak elmerevedés, önelveszejtés. Lényege tehát:

„ex nihilo fit ens qua ens”.

A jelenségtől eltérően az emberi élet realitása, öntudata, önmagát önmagából megmutató nyitottság:

„die Aussetzung in die Entborgenheit des Seienden”

mondja Heidegger a *Wom Wesen des Wahrheit* soraiban. Az egzisztencia állandó önaktualizáció, önprojekció, angazsált beállítottság (Befindlichkeit). Az ember tehát mindig önmaga előtti (Sich vorweg-Sein). Ezért vagyunk végzetesen a szabadságra kárhozható, melynek felelősségét el kell viselnünk. A felelősségtől való menekülés a technikai racionalitás világába való beépülés, amelyben minden kitérési kísérlet (tehát az egyébként „okos” Marxé is) csak a szükségyszerűség világának béklyóit perpetuálja.

Heidegger azt a husserli gondolatot gondolja végig, hogy a világnak egyáltalán nem szükséges léteznie, önlétünk abszolút bizonyossága akkor is megmarad. Mi vagyunk a világ, amely nem magyarázható meg semmiféle morálizáló human-, „izmussal”. Az elidegenült, elesett (Verfallenheit) létezésből csak ugrással, kiszakadással szabadulhatunk ki. Ezért az ember „ek-szisztál”, hogy önmagát a lét igazságában (mondjuk ki, hogy az örök visszatérés temporalitásának állandó tévelygésében, az értelmetlenség levés-ártatlanságában) keresse. Az ek-szisztencia tehát a lét őrzése (Hirt des Seins). Hogy Heidegger mennyire őrizte a létet, az autentikus szabadságot a fasizmus ideje alatt, arról már sokan írtak. De erről nem kell szólnunk, ha immanens kritikát akarunk; a konkrét személyiséget ekkor nem azonosíthatjuk az ek-szisztenciával, hiszen az csak a temporalításban, a lét — idő horizontjában való projektálódás.¹⁵ Am ha így van, akkor az ember fundamentális lehetősége, egyetlen nagy összeütközése önmagával csak a halál abszurditása. Ezért léte a halálra-létezés (Sein zum Tode). A „Lét és Idő” végső megállapítása az, hogy az ember múltja a Semmiből való felmerülés, jövője pedig a halálra-létezés. A lét csak idő, amely a semmiből jó és a semmibe veszik. Így nyer Heidegger lázadása a tárgyasult-elidegenült létezés ellen pesszimista befejezést, amely csak az „adott” ideológiai apológiája, noha „negatív előjelekkel”. Már kezdetben nem kérdez az emberről, hanem a lét értelmét vizsgálja. Az ember értelmének kérdésében számára csak egy fontos; az ember milyenné léte, amely az „ontikustól” elvonatkoztatott ontológiai síkban egyszerűen elkallódik. A fejlődés dialektikájának destruktív oldala nála egyszerűen sorssá, etosszá válik. A munka az eltárgyasult-elidegenült ember generikus lényegeként jelenik meg, de csak az elidegenült ember, a metafizikai „animal rationale” lényege gyanánt.¹⁶ A munka konstruktív oldala nála elmosódik. Marxnál ellenkezőleg!

JEGYZETEK

- ¹ *Hegel*, Fenomenologija duha (Phänomenologie des Geistes). Kultura, Zagreb 1955. 7. o.
- ² *Nietzsche*, Ím-ígyen szóla Zarathustra. Grill Károly, Budapest 1908. 77. oldal.
- ³ *Martin Heidegger*, Holzwege. Frankfurt/Main 1950. 238., 240., 245. oldal.
- ⁴ Marx ezt a tézist több helyen is kifejtette, például a 9. Feuerbach-tézisben, a „Kéziratokban”, amikor a képtelen lényről (Unwesen) beszél stb.
- ⁵ V. ö. *Lukács György*, Az ész trónfosztása. Akadémiai Kiadó, Budapest 1965. 383. oldal.
- ⁶ *Lukács György*, Povijest i klasna svijest (Történelem és osztálytudat). Naprijed, Zagreb 1970. 83. oldal.
- ⁷ *Marx*, Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie. Dietz, Berlin, 1953. 176. illetve 593. oldal; valamint az új magyar kiadás I. kötetének 168. illetve a II. kötet 169. old.
- ⁸ *Heidegger*, Holzwege, 244. oldal. Vö. még a 283. és 245. oldalt.
„Wenn jedoch das Wesen des Nihilismus in der Geschichte beruht, daß im Erscheinen des Seienden als solchen im Ganzen die Wahrheit des Seins ausbleibt, und es demgemäß mit dem Sein selbst und seiner Wahrheit des Seienden als solchen in ihrem Wesen Nihilismus.”
- ⁹ *Heidegger* idézi, a normandiai Cerisy-la Salleban tartott előadása utáni vitában, 1955. augusztusában.
- ¹⁰ V. ö.: *Heidegger*, O biti istine (Wom Wesen des Wahrheit). Gledišta, 5–6/1972. Beograd
- ¹¹ *Heidegger*, Platons Lehre von der Wahrheit. Bern, 1947. 97. oldal.
- ¹² A lehetőséget a valósággal abszolúte szembefordító felfogásokat már Hegel bírálta. A képzeteknek úgy tűnik – mondja –, mintha a lehetőség gazdagabb és átfogóbb volna, a valóság pedig korlátozottabb és szegényesebb. Pedig fordítva van, mert a valóság a lehetőséget elvont mozzanatként hordja magában.
Hegel, Enciklopedija . . . Veselin Masleša, Sarajevo 1965. § 142. és § 143.
- ¹³ *Bogdan Šešić*, Savremeni čovek i svet. Zavod za izdavanje udžbenika SRS. Beograd 1969. 62. oldal.
- ¹⁴ *Heidegger*, Platons Lehre von der Wahrheit, mit einem Brief über den „Humanismus”. Bern 1954. 2. Aufl. 87. oldal.
- ¹⁵ *Heidegger*, Sein und Zeit, 235. oldal. Idézve *Miladin Životić*, Pragmatizam i savremena filozofija c. munkája alapján. Nolit, Beograd 1960.
- ¹⁶ *Heidegger*, Vorträge und Aufsätze: Überwindung und Metaphysik. Pfullingen 1954. 72. oldal.

REZIME

LAVIRINTI „BITAK-SVESTI”

U *Uvodnim konkluzijama* autor iznosi stav da egzistencijalistička misao, koja je pravilno uvidela da čoveku niko ne može odrediti njegove ljudske vrednosti, jer čovek pripada celini bitka, i koja je na svoju zastavu istakla zahtev za subjektiviziranjem slobodom, uprkos suptilnih analiza otuđenog-opredmećenog sveta metafizike, dospela je samo do doživljavanja otuđenosti. Time njeni „stvoreni nove vrednosti” na kraju služe samo ideološkoj apologiji „poretka” a ne znače mogućnost humanističkih vrednosti. Otuda spoj Hajdegera sa Marxom je neprihvatljiva alternativa. U ostalim delovima teksta (*Ništa nije jasno ali je sve izrecivo, Ontologija negativnog totaliteta, Šta je istina-lutanje, „die Irre” i „Humanitas”-ahumanizam*) autor skicira razlike između hajdegerovske fundamentalontologije i marxizma, pokušavajući da pruži imanentnu kritiku hajdegerovskih stavova o neprikladnosti informativne funkcije jezika za izražavanje istina „logike srca”, o neprikladnosti i protivurečnostima pojma totaliteta kao identifikacije Bitka i Ništavila, ukazujući na nedopustivost identifikovanja opredmećivanja i otuđenja i objektivacija, pokušavajući da skicira apsurdnosti shvatanja istine kao lutanja Bitka-Vremena u krugu večnog vraćanja istog; i na kraju daje i kritički osvrt na problem „ek-sistencije” kao stava „contradictio in adjecto” i ukazujući na ahumanizam egzistencijalistički tretiranog apstraktnog „humanitasa”, izraženog u pojmu „Hirt des Seins”.

SUMMARY

LABYRINTHS OF „EXISTENCE-CONSCIOUSNESS”

In his introductory conclusions the author exposes the standpoint that the existential thought – which has rightly realized that man cannot be determined his human values by anyone because he belongs to the entity of existence and which has put on its flag the claim for an individualized liberty in spite of subtle analyses of the estranged materialized world of metaphysics – reached only to experience estrangement. Thereby the „created new values” of the existential thought after all serve only for the ideological apology of the „regime” but do not imply the possibility of humanistic alternatives. Therefore the relation between Heideger and Marx is an unacceptable alternative.

In the other parts of the text (Nothing is clear but everything is utterable, Ontology of negative totality, What is truth-erring, „die Irre” and „Humanitas”-inhumanism) the author outlines the differences between Heidegerian fundamentalontology and Marxism making the effort to give an immanent critique of Heidegerian viewpoints on the inadequacy of the informative function of language to express truths of the „heart’s logic”; on the inadequacy and contradictions of the concept of totality as the identification of Existence and Nullity pointing out to the inadmissibility of identifying objectification and alienation; trying to sketch the absurdity of conceiving truth as erring of existence-time in the circle of eternal returning of the same; and concluding the author gives a critical retrospect at the problem of „existence” as a position „contradictio in adjecto” pointing out to the inhumanities of abstract „humanitas” treated in an existential way and expressed in the conception of „Hirt des Seins”.